

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ *KANT 300 – CELEBRATING THE 300TH ANNIVERSARY OF KANT'S BIRTH*

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”,
Academia Română, București

22–26 aprilie 2024

Conferința internațională *Kant 300 – Celebrating the 300th Anniversary of Kant's Birth*, organizată (online) la București de Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru” al Academiei Române (Marius Augustin Drăghici, Claudiu Baci, Oana Vasilescu), între 22 și 26 aprilie 2024, a constituit un eveniment de anvergură unui autentic congres (5 zile, 2 secțiuni zilnic, 10 keynote speakers) care a beneficiat de participarea unora dintre cei mai remarcabili kantieni contemporani. Astfel, cei zece prestigioși **keynote speakers** participanți la congres au fost: Béatrice Longuenesse (New York University), Paul Guyer (Brown University), Michael Potter (University of Cambridge), Eric Watkins (University of California, San Diego), Hernán Pringe (Universidad de Buenos Aires), Dietmar Heidemann (Universitatea din Luxembourg), Christian Onof (Birkbeck College, London), Fabrice Pataut (CNRS, Paris), Bryan Hall (Regis University), Mircea Flonta (Academia Română).

Din moment ce anul 2024 marchează aniversarea a 300 de ani de la nașterea lui Immanuel Kant, congresul nu a avut o temă strict circumscrisă, ci a acceptat o varietate de tipuri de abordări ale operei kantiene (teoretice, istorico-exegetice, disciplinare, epistemologice, analitice), precum și cercetări relevante din domenii interdisciplinare, istorico-exegetice și/sau teoretico-reconstructive (incluzând științele cognitive, metafizica, epistemologia, filosofia generală a științei, filosofia analitică, filosofia matematicii, teoria cadrelor, etica sau filosofia morală). Inițiativa de a alege perioada congresului îi aparține coordonatorului Departamentului de Epistemologie și etică al Institutului de Filosofie și Psihologie al Academiei Române, C.Ș. II dr. habil. Marius Augustin Drăghici, principalul organizator al evenimentului și el însuși un cercetător kantian, care a dorit ca acesta să fie explicit legat de momentul aniversat (22 aprilie: ziua de naștere a lui Imm. Kant). Ar merita reamintit aici că nu reprezintă un eveniment singular, ci urmează după un congres similar (5 zile, cu 2 sesiuni zilnice, 11 keynote speakers) organizat tot la inițiativa lui Marius Augustin Drăghici în 2022, cu ocazia aniversării a 100 de ani de la nașterea lui Thomas Kuhn.

Evenimentul în sine ar merita poate o dezbatere mai amplă, dar exigențele acestui tip de articol ne constrâng la o simplă prezentare succintă a unor aspecte pe care le considerăm relevante din câteva dintre conferințele susținute în cadrul acestui congres dedicat filosofiei lui Immanuel Kant.

Michael Potter (University of Cambridge) deschide prima zi a congresului cu o conferință intitulată „Transcendental Idealism in Wittgenstein's *Tractatus*”. Dacă prin idealism transcendențial se înțelege doctrina conform căreia gândirea noastră are o structură a cărei recunoaștere necesită să-i acceptăm limitările, atunci se poate pune întrebarea dacă *Tractatus*-ul lui Wittgenstein este idealist transcendențial în acest sens. Se argumentează că există două locuri în carte unde s-ar putea căuta o limitare structurală de acest tip, dar numai una dintre ele este cu adevărat limitativă; iar această limitare conține sămânța abandonării de către Wittgenstein a proiectului tractarian.

Andrew Stephenson (University of Southampton), în comunicarea sa intitulată „Kant and Kripke: Rethinking Necessity and the A Priori”, reevaluează relația dintre Kant și Kripke în ceea ce privește legătura dintre necesitate și a priori. Kripke argumentează împotriva a ceea ce el consideră a

fi viziunea tradițională conform căreia o propoziție este necesară dacă și numai dacă este a priori, unde ceea ce înseamnă că o propoziție este necesară este că este adevărată și nu ar fi putut fi falsă, iar ceea ce înseamnă că o propoziție este a priori este că poate fi cunoscută independent de experiență. Conferențiarul numește o astfel de viziune, rafinată și clarificată în mod corespunzător, teza coextensiunii. Kripke și mulți alții, inclusiv mulți savanți kantieni, îi atribuie teza coextensiunii sau ceva foarte asemănător acesteia lui Kant însuși. Astfel, Kripke și mulți alții consideră că argumentele kripkeene împotriva tezei coextensiunii și a tezelor similare sunt împotriva lui Kant. Într-adevăr, ideea că Kripke ne-a arătat că Kant a greșit în ceea ce privește relația dintre necesitate și a priori este un aspect central al concepției filosofiei contemporane despre propria istorie recentă. Stephenson argumentează că aceasta este o greșeală, întrucât Kant nu susține teza coextensiunii pe care Kripke și mulți alții i-o atribuie; nici nu susține vreo teză strâns legată de aceasta. El susține două teze destul de diferite cu privire la relația dintre necesitate și a priori, așa cum le concepe el. Una este o chestiune de definiție, iar cealaltă este o teză filosofică foarte substanțială – stabilirea acesteia este scopul întregii *Critici a Rațiunii Pure*. Dar argumentele kripkeene împotriva tezei coextensiunii și a tezelor similare nu sunt împotriva niciuneia dintre tezele proprii ale lui Kant, deoarece ele implică concepții cruciale diferite despre necesitate și, a priori, concepții care sunt destul de necunoscute celor care lucrează în filosofia de astăzi. Această lipsă superficială de dezacord maschează dezacorduri profunde care provin, de fapt, din viziuni divergente cu privire la chestiuni precum realismul, epistemologia modală și metodologia filosofică; viziuni pentru care Kant argumentează mult, iar Kripke foarte puțin.

În comunicarea cu titlul „Kantian A Priori Laws of Nature and Quantum Discontinuity”, **Claudiu Baciu** (Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru” al Academiei Române) susține că fizica cuantică a fost deja considerată de fondatorii săi ca fiind cel mai puternic argument împotriva ideii de idealism transcendent de tip kantian, adică împotriva ideii că mintea dă legi naturii. Încercările de a face această viziune transcendentă clasică compatibilă cu fizica cuantică implică reinterpretări ale conceptelor sale fundamentale. Acestea arată extraordinara fertilitate a filosofiei lui Kant, dar, de asemenea, urmează modelul efortului lui Fichte de a o elibera de contradicțiile sale interne, adică abandonează unele dintre presupunerile sale centrale. Lucrarea încearcă să sintetizeze unele dintre sursele dificultăților sistematice care împiedică filosofia kantiană originală să explice fenomenele observate în fizica cuantică.

Comunicarea „The Ens Rationis and the Transcendental Problem in Kant’s *Opus postumum*”, susținută de **Davide Puzzolo** (Universitățile degli Studi di Padova), analizează utilizarea conceptului de *ens rationis* în anumite părți ale operei postume kantiene. În prima *Critică*, la sfârșitul Analiticii Transcendentale, Kant definește *ens rationis* sau „entitatea gândită” (*Gedankending*) ca fiind un „concept fără obiect”. Scopul conferențiarului este de a arăta că, în așa-numitul *Opus postumum*, există o schimbare semnificativă a noțiunii de *ens rationis*, care conduce la o redefinire a filosofiei transcendente în sine. Cele mai multe ocurențe ale acestui termen apar în fasciculul VII, unde Kant revine asupra problemei existenței lucrurilor în sine, afirmând de mai multe ori că *Ding an sich* este doar o entitate gândită, un *ens rationis*, adică un simplu „x” poziționat de subiect. Atât eterul, cât și ideea de Dumnezeu trebuie înțelese, prin urmare, nu ca substanțe care există în afara subiectului, ci mai degrabă ca rezultat al unui adevărat act de poziționare. Cu toate acestea, ar fi destul de problematic să concepem aceste entități gândite ca simple ficțiuni create de o acțiune imaginativă a subiectului sau, într-adevăr, ca simple concepte fără obiect. În ceea ce privește eterul, Kant scrie, de exemplu, că, deși există doar în gândire, are realitate (*Realität*) și, referindu-se la Dumnezeu, afirmă că sub acest concept „filosofia transcendentă gândește o substanță cu cea mai mare existență”. Prin urmare, contrar unei anumite linii interpretative (Mathieu, Beiser, Hall, Sala), punctul de vedere al lui Puzzolo este că statutul filosofiei transcendente se schimbă semnificativ, de la o simplă examinare a condițiilor formale de posibilitate a experienței la o activitate care descoperă conceptul ce produce genetic experiența. „Entitățile gândite” sunt exact ceea ce transmite această funcție genetică: ele trebuie considerate în același timp ca ideale și reale. Prin urmare, ele devăluie un statut care nu ar putea fi înțeles doar cu instrumentele speculative ale primei *Critici*. În acest sens, scopul comunicării nu este să demonstreze că idealismul lui Kant s-a dizolvat în cele din urmă într-o formă

de idealism absolut în care realitatea își pierde orice substanță, ci să evidențieze noul rol genetic asumat, în manuscrisele sale, de dimensiunea *a priori*-ului.

În conferința intitulată „Kant and Freud on Ideals”, care inaugurează cea de-a doua secțiune a zilei, **Béatrice Longuenesse** (profesor emerit, New York University) argumentează că viziunea lui Freud asupra trăsăturilor structurale ale vieții noastre mentale oferă asemănări izbitoare cu viziunea lui Kant. În lucrările anterioare, Longuenesse se concentrase pe asemănările dintre ceea ce Kant numește „unitatea apercepției” și ceea ce Freud numește „eu” (*das Ich*), pe de o parte; și, pe de altă parte, asupra viziunilor respective ale lui Kant și Freud despre natura categorică a poruncilor morale. În această conferință, sunt amintite pe scurt acele rezultate anterioare, dar ceea ce interesează este un alt aspect: legăturile și contrastele dintre concepția lui Kant despre idealul perfecțiunii morale, pe de o parte; și conceptul lui Freud de „ideal al eului” (*Ich-Ideal*), pe de altă parte. În viziunile respective ale lui Kant și Freud asupra vieții noastre mentale, cele două concepte (idealul perfecțiunii morale, idealul eului) joacă roluri surprinzător de similare, chiar dacă fundamentele lor ontologice respective sunt radical opuse. Pentru Freud, idealurile noastre morale sunt fundamentate într-un impuls natural generic de conexiune și de unitate, pe care el îl numește „libido” sau „iubire”. Pentru Kant, idealurile morale sunt fundamentate în rațiunea practică pură și în apartenența noastră la o lume inteligibilă care scapă de determinismul natural. Conferențiarul explorează consecințele acestei remarcabile inversări ontologice pentru rolul idealurilor noastre morale și argumentează că viziunea lui Freud este mai apropiată de cea a lui Kant decât se crede în mod obișnuit, inclusiv în pesimismul lor comun cu privire la puterea idealurilor morale de a ne guverna viețile. Totuși, pesimismul lui Freud este mult mai radical decât cel al lui Kant; iar timpurile actuale ar putea, din păcate, să îi dea dreptate.

În comunicarea cu titlul „The Free Formation of Nature and the Forming Capacity of Imagination in Kant’s *Critique of the Power of Judgment*”, **Thanos Spiliotakaras** (State University of New York, Buffalo) susține că proiectul lui Kant din *Critica facultății de judecare* se învârtă în jurul obiectivului de a acoperi golul filosofic dintre domeniile naturii și libertății, introducând, prin noțiunea de teleologie (scop în sine), o nouă concepție despre lumea sensibilă, care permite realizarea scopurilor morale. Experiența unui obiect frumos se încadrează în această concepție, întrucât natura este considerată a fi orientată către scop pentru ființele umane și favorabilă facultăților minții umane. În studiile despre Kant, această favorabilitate a naturii în experiența frumuseții este situată în potrivirea dintre natură și facultăți specifice, cum ar fi facultatea de înțelegere, prin satisfacerea contingentă a nevoilor sale cognitive pentru o cunoaștere empirică sistematică și temeinică. Totuși, nu s-a acordat atenție specifică potrivirii dintre facultatea imaginației și natură. Deși multe interpretări fac referire implicit la imaginație, considerând starea de armonie dintre imaginație și înțelegere ca un indiciu către realizarea scopurilor morale, nu este oferită o explicație specifică despre cum natura devine favorabilă în mod particular facultății imaginației. Prezentarea încearcă să abordeze problema menționată mai sus, ilustrând modul în care „facultatea de formare” [*Bildungsvermögen*] a naturii coincide, în experiența estetică, cu facultatea de formare a imaginației. În paragraful §58, Kant oferă o teorie fizică și geologică detaliată despre cum mișcarea fluidelor dă forme determinate materiei atunci când acestea se stabilizează, explicând fenomene naturale precum precipitațiile și cristalizarea, dar și generarea a ceea ce găsim frumos în obiectele naturale. Kant numește acest proces „formare liberă a naturii” și îl atribuie „facultății de formare” a naturii. Conferențiarul susține că acest pasaj ar trebui citit împreună cu pasajul de deschidere din secțiunea „Observație generală” din §22, unde Kant afirmă că forma unui obiect frumos manifestă exact tipul de compoziție multiplă pe care imaginația productivă ar concepe-o dacă ar fi lăsată liberă să inventeze după propria voință. Sensul acestei afirmații poate fi dezvăluit recurgând la scrierile antropologice ale lui Kant despre diferitele funcții ale imaginației, unde imaginația este descrisă ca fiind facultatea formativă [*Bildungsvermögen*] a imaginilor în intuiție și ca fiind „fictivă” sau „poetică” în inventarea formelor care nu sunt prezente în intuiție. Evaluarea combinată a ambelor pasaje arată că facultatea de formare a naturii coincide în mod contingent, în experiența estetică, cu însăși facultatea de formare a minții umane însărcinată cu inventarea formelor. Într-o formă frumoasă, natura se formează în același mod în care imaginația creează. O astfel de coincidență este încă o cale, de această dată prin facultatea imaginației, care ne

oferă un indiciu că natura se conformează facultăților minții umane și că, în cele din urmă, este favorabilă scopurilor morale umane distincte.

Comunicarea „The Limits of Right”, prezentată de **Daniel Ranweiler** (University of California, Los Angeles), argumentează că, în ciuda atenției semnificative acordate doctrinelor juridice și politice ale lui Kant în ultimele decenii, majoritatea comentatorilor au considerat divizarea moralității în drept (*Recht*) și etică (*Ethik*) ca fiind mai degrabă neclară. În mod special, interpreții au pus sub semnul întrebării natura relației dintre principiile introduse în *Metafizica moravurilor*: „Principiul Universal al Dreptului” (UPR), ca prim principiu al Doctrinei Dreptului, și „Principiul Suprem al Virtuții” (SPV), ca prim principiu al Doctrinei Virtuții. Putem întreba: Este UPR dependent sau derivat din SPV astfel încât UPR să-și primească validitatea normativă din legea morală? Sau este UPR independent de SPV într-un mod în care corespunde unei sfere juridice unice de normativitate? Pe de o parte, ambele sunt principii supreme care, conform lui Kant, circumscriu domeniul morale specifice. Pe de altă parte, Kant susține clar în întreaga sa lucrare practică că există „un singur imperativ categoric”. Răspunsurile contradictorii la aceste întrebări și la altele similare au deschis linii de conflict neașteptate între comentatori care, în alte privințe, ar putea fi de acord cu privire la interpretarea filosofiei morale kantiene așa cum este prezentată în *Întemeierea metafizicii moravurilor* și în a doua *Critică*. O cale de urmat ar consta în examinarea altor părți din corpusul kantian pentru găsirea de indicii despre modul în care alte principii „supreme” relaționează între ele. Un pasaj important provine din prima *Critică*, din al doilea capitol al Analiticii Principiilor, intitulat „Sistemul tuturor principiilor înțelegerii pure”. Aici, Kant își rezumă concluziile din Deducțiile Metafizică și Transcendentală, formulând o altă pereche de principii supreme: Principiul Suprem al Tuturor Judecăților Analitice (SPA) și Principiul Suprem al Tuturor Judecăților Sintetice (SPS). Examinând statutul și relația dintre cele mai înalte principii ale judecății teoretice, se pot face progrese semnificative în înțelegerea statutului și a relației dintre cele mai înalte principii ale judecății practice. Conferențiarul susține că SPA, ca principiu al non-contradicției, reprezintă condiția minimă de subzistență a cunoașterii teoretice și, prin urmare, este presupus de SPS ca fiind condiția sa limitativă; apoi, transpune acest argument în sfera practică, arătând cum UPR reprezintă condiția minimă de subzistență a cunoașterii practice și este presupus de SPV ca fiind condiția sa limitativă. În fiecare caz, primul principiu (SPA, UPR) urmărește posibilitatea logică sau conceptuală, în timp ce al doilea principiu (SPS, SPV) urmărește posibilitatea reală. De asemenea, în fiecare caz, primul principiu „analitic” servește ca limită a condiției de posibilitate a celui de-al doilea principiu „sintetic”. Ideea comunicării este că UPR și SPV constituie împreună imperativul categoric și sunt astfel principiile constitutive ale voinței pure, care reprezintă natura formală a lumii morale în același mod în care SPA și SPS sunt principiile constitutive ale înțelegerii pure, care dau formă determinată lumii naturale.

Ioannis Spiliopoulos examinează, în comunicarea sa „Ethics, Aesthetics and Religion: Kant at the Limits of Language”, anumite noțiuni și expresii din scrierile lui Kant despre etică, estetică și religie din perspectiva filosofiei lui Wittgenstein din perioada sa timpurie (așa cum este recunoscutibilă aceasta în *Tractatus Logico-Philosophicus* și în *Prelegerea despre etică*). Chiar și dintr-un punct de vedere binevoitor, multe dintre afirmațiile lui Kant cu privire la noțiunile etice și religioase par a constitui un limbaj care se apropie de paradox (cel puțin la prima vedere), și anume: Modul în care Kant concepe acțiunea morală (liberă): Fiecare acțiune liberă (ca efect) este un fenomen, adică parte din lumea fenomenelor, a cărui cauză nu este totuși un alt fenomen, ci o alegere liberă noumenală. Cu alte cuvinte, fiecare acțiune liberă are loc într-un anumit timp și spațiu, dar presupune o alegere liberă, atemporală, adică în afara seriei temporale, a unei maxime ca fiind cauza sa; Celebru „fapt al rațiunii” la Kant, care semnifică conștiința noastră nemijlocită a legii morale. Acesta este conceput ca un fapt non-empiric, care nu este susținut de nicio intuiție sensibilă. Într-un sens, este un fapt care nu este un fapt – în sensul propriu al termenului; Noțiunea lui Kant de „simțire morală”, sentimentul de respect pentru legea morală. Pe de o parte, simțirea morală este un sentiment, adică ceva resimțit și, prin urmare, face parte din lumea fenomenelor, iar pe de altă parte, nu este indusă de lumea fenomenelor, ci de rațiunea pură care lucrează asupra naturii noastre sensibile. Pe scurt, este un sentiment care, de asemenea, nu este un sentiment, cel puțin în sensul propriu al termenului; Postulatele rațiunii practice sunt concepute ca fiind propoziții teoretice care, cu toate acestea, nu sunt

stabilite teoretic; În domeniul esteticii, Kant descrie faimos experiența frumosului în termeni aparent paradoxali, ca „scop fără scop”. Propunerea conferențiarului este de a privi toate aceste exemple ca limbaj care se lovește de limitele sale, în maniera în care Wittgenstein a articular o astfel de noțiune în *Prelegerea despre etică*: „Întreaga mea tendință și cred că tendința tuturor oamenilor care au încercat vreodată să scrie sau să vorbească despre etică sau religie a fost să se lovească de granițele limbajului”. Cu alte cuvinte, se propune examinarea enunțurilor kantiene ca exemple de limbaj care încearcă să meargă dincolo de lume și să exprime (să trateze într-un mod științific, în sens larg) valoarea absolută și necondiționată. Scopul comunicării nu este de a argumenta pro sau contra viziunilor lui Kant, ci doar de a sublinia faptul că exprimarea lor în limbaj dă impresia că suntem, așa cum spune Wittgenstein, la limitele limbajului. Iar comparația este făcută cu bune intenții, în sensul că se pornește de la presupuziția că Wittgenstein din perioada sa timpurie și Kant înțeleg eticul în același mod pre-filosofic (într-un mod absolut și necondiționat), chiar dacă diferă enorm modul în care îl tratează filosofic (Kant susține că eticul este rațional în întregime, în timp ce Wittgenstein nu).

Iris Vidmar Jovanović (University of Rijeka) susține, în comunicarea sa „Kant on Poetry and Artistic Creation: Perspective from Cognitive Aesthetics”, că filosofia contemporană a poeziei s-a confruntat cu dificultăți în explicarea anumitor aspecte fascinante ale poeziei, în special capacitatea acesteia de a inspira gândirea abstractă, precum și cu probleme legate de organizarea sa formală, cum ar fi complexitatea limbajului poetic, unitatea dintre formă și conținut, și imposibilitatea de a parafraza expresia poetică. Sarcina prezentării era de a demonstra că Imm. Kant oferă resursele necesare pentru a aborda toate aceste probleme, ceea ce, la rândul său, ne ajută să explicăm poziția unică a poeziei printre demersurile creative și intelectuale umane și să-i justificăm valoarea culturală și educațională. Pentru realizarea acestui scop, autoarea prelegerii se bazează pe cercetările din estetica cognitivă contemporană și din epistemologia artei, în special pe acele teorii care subliniază aspectele cognitive și etice ale artei și impactul lor asupra acțiunilor noastre epistemice și etice. Miezul argumentului constă într-o interpretare a viziunii lui Kant despre creația artistică, susținută nu doar de practicile noastre poetice, ci și de cercetările din estetica cognitivă contemporană. Astfel, modul particular în care are loc creația artistică explică de ce Kant definește arta prin capacitatea de a oferi „plăcerea reflecției” și de ce argumentează că există anumite „tipuri de cunoaștere” care însoțesc prezentările artei frumoase. Pe baza perspectivei sale despre arta frumoasă, este apoi analizat modul în care poezia aduce o contribuție unică la dezvoltarea „oamenilor rafinați” și, în ultimă instanță, la crearea regatului scopurilor. Cu toate acestea, anumite aspecte ale viziunii lui Kant despre creația artistică, legate de funcționarea „darului natural” sau a talentului geniului, nu sunt bine susținute de cercetările actuale din estetica cognitivă și sunt problematice atunci când atribuie un anumit tip de fiabilitate epistemică poetului. În ciuda acestor probleme, teoria kantiană rămâne extrem de valoroasă pentru înțelegerea dezvoltării talentului artistic și există multe lucruri care pot fi preluate din ea pentru a înțelege mai bine ceea ce facem atunci când creăm artă.

În conferința intitulată „Kant’s Criticism of Metaphysics”, care deschide cea de-a doua zi de congres, **Eric Watkins** (University of California, San Diego) oferă o interpretare nouă unei linii din critica lui Kant asupra pretențiilor metafizicii tradiționale. În prima secțiune, Watkins prezintă o serie de condiții asupra cunoașterii, conform cărora cunoașterea necesită nu doar ca obiectul ce urmează să fie cunoscut să fie dat în intuiție și gândit prin concepte (condițiile datului și ale gândirii), ci și să fie posibil de demonstrat că proprietățile pozitive gândite prin conceptele relevante sunt prezente în obiectul dat în intuiție, astfel încât un obiect de care suntem conștienți să fie astfel inteligibil (condiții de posibilitate reală, conținut pozitiv și surse subiective). În cea de-a doua secțiune, E. Watkins arată cum Kant argumentează că, chiar dacă cele mai importante obiecte ale metafizicii tradiționale – sufletul, Dumnezeu și libertatea – ar putea fi considerate ca satisfăcând condițiile datului și ale gândirii, ele nu pot satisface celelalte condiții. Se dovedește astfel că, pentru obiectele de care putem fi conștienți (de exemplu, fiind date în intuiție), nu putem fi conștienți de ele ca întruchipând proprietățile pozitive reprezentate de conceptele obiectelor metafizicii tradiționale, deoarece există o nepotrivire fundamentală între modul în care reprezentăm obiectele care ne sunt date și conținutul reprezentat în conceptele obiectelor metafizicii tradiționale.

Jakub Sochacki (University of Warsaw) susține, în comunicarea sa „Kant's Theory of Judgement and the Concept of Limit”, că modelul minții și concepția despre logică sunt strâns legate la Kant. Două presupuneri sunt esențiale pentru studierea acestor relații reciproce: în primul rând, natura minții constă în reguli și activități mentale guvernate de reguli; în al doilea rând, mintea, într-un sens fundamental pentru logică și înțelegere, este autoreflexivă, adică este sursa propriilor sale reguli. Aceste două trăsături se reflectă în definițiile kantiene ale judecății, conform celei din *Prolegomena* § 23 („Judecățile [...] sunt reguli”) și în definiția prin aperccepție din *Critica rațiunii pure* (B141-2). Multe interpretări contemporane oferă acestor concepții despre judecată un loc central în structura argumentativă a primei *Critici*. Pornind de la aceste presupuneri, autorul comunicării susține că conceptul abstract de limită este implicit în definițiile kantiene ale judecății, astfel încât acesta este central pentru ideea de logică transcendentă, nu doar în partea dialectică, ci și în cea analitică. Aperccepția, văzută doar din perspectiva relației de subordonare a conceptelor, reprezintă limita activității de autodeterminare a minții și constituie obiectul transcendent. Conceptul unei astfel de limite poate fi clarificat prin convergența intereselor conceptelor ordonate prin subordonare. Această proprietate, însă, este valabilă doar în contextul judecăților categorice. Pentru a generaliza această abordare la alte forme de judecată, este necesară o noțiune mai abstractă de limită.

Paul Guyer (profesor emerit, Brown University) susține, în conferința sa intitulată „Kant's Best Ideas, and Worst”, care deschide cea de-a doua secțiune a zilei, că ideile centrale ale lui Kant includ cu siguranță idealismul transcendent, viziunea sa asupra libertății și concepția sa despre idealurile regulative. Primele două sunt, în mod clar, succese mixte: deși argumentele lui Kant, conform cărora spațiul și timpul sunt condițiile posibilității experienței, sunt puternice, argumentele sale că acestea sunt doar formele propriilor noastre intuiții sunt cel puțin discutabile. De asemenea, poziția sa normativă, conform căreia libertatea este „valoarea interioară a lumii”, este profundă, dar argumentul său că suntem întotdeauna liberi să acționăm în conformitate cu acest ideal normativ depinde de idealismul transcendent și cade odată cu acesta. Cu toate acestea, argumentul său, conform căruia, atât în cunoașterea teoretică, cât și în cea practică, toate normele noastre sub nivelul celor mai generale și fundamentale principii, ar trebui înțelese ca principii regulative care constituie, în opinia autorului, un succes deplin.

În comunicarea sa „On Act-Types and Act-Tokens: or the Distinction between Practical Reason and Practical Judgment in Kant”, **Nicholas Dunn** (Bard College, New York) susține că este un truism că teoriile etice au ca scop să ne spună cum să acționăm, precum și că rațiunea practică constituie capacitatea de a determina ce ar trebui să facem. Cu toate acestea, ambele formulări sunt ambigue în ceea ce privește gradul de generalitate sau de specificitate cu care își îndeplinesc funcțiile. Indică ele doar tipurile de acțiuni pe care ar trebui să le realizăm sau indică și acțiuni concrete? Dacă sunt capabile doar de prima variantă, ar trebui să chestionăm capacitatea lor de a ghida acțiunile într-un sens deplin. Astfel de preocupări au motivat criticile particulariste la adresa eticii bazate pe principii, precum cea kantiană: din moment ce principiile sunt inerent generale, ele nu pot specifica exact ce trebuie să facem în fiecare situație. Apărătorii eticii kantiene au apelat la judecată: în loc să presupunem că principiile oferă răspunsuri complete sau că imperativul categoric furnizează o procedură algoritmică de decizie, ar trebui să recunoaștem funcția ineliminabilă a judecății în acțiunea morală. Totuși, acești comentatori susțin ceea ce este, probabil, o concepție destul de limitată a judecății practice – una ale cărei sarcini primare sunt derivarea îndatoririlor și formularea maximelor. În aceste abordări, judecata practică nu este preocupată de alegerea acțiunilor concrete pe care ar trebui să le facem; obiectul său principal este tipul de acțiune, nu token-ul acțiunii. Deși există o literatură vastă despre concepția lui Kant asupra rațiunii practice, există relativ puține lucrări despre concepția sa asupra judecății practice. În plus, comentatorii nu au abordat încă întrebarea despre ce anume reprezintă distincția între rațiunea practică și judecata practică la Kant. Scopul prezentării este de a oferi un răspuns prin aplicarea distincției tip/token la teoria kantiană asupra acțiunii morale. N. Dunn argumentează că rațiunea practică se ocupă de determinarea statutului moral al tipurilor de acțiuni, în timp ce judecata practică este preocupată de alegerea unui token de acțiune care îl instanțiază. În acest sens, este pus în evidență rolul puterii de judecată [Urteilskraft] ca o facultate care asistă rațiunea [Vernunft] în eforturile sale de a fi practică. În utilizarea sa determinată, ea

subsumează particularul sub universal, adică aplică reguli generale la cazuri concrete. Totuși, Dunn sugerează că activitatea reflecției, de care este de asemenea responsabilă, este activă și în domeniul practic. Astfel, un răspuns la întrebarea „Este rațiunea pură capabilă să fie practică?” trebuie să țină seamă de rolul esențial al judecării în determinarea voinței. De fapt, rațiunea nu poate fi practică fără ajutorul judecării. În secțiunea 1 este motivată problema distincției dintre rațiunea practică și judecata practică la Kant, arătând cum comentatorii tind să confunde aceste două noțiuni. În secțiunea 2 este discutată concepția lui Kant despre facultățile de judecată și rațiune în general, precum și utilizările lor practice. Rațiunea practică este capacitatea de a deriva o acțiune dintr-un principiu moral abstract, în timp ce judecata practică este capacitatea de a determina dacă o acțiune se încadrează sub un astfel de principiu. Aceasta subliniază o ambiguitate în noțiunile de „acțiune” și „act”, discutată în secțiunea 3, unde se susține că putem clarifica acest aspect apelând la distincția între un tip de act și un token de act: rațiunea practică se ocupă de tipurile de acțiuni, în timp ce judecata practică se ocupă de token-urile acțiunilor. Comentatorii se concentrează aproape exclusiv pe momentul acțiunii morale în care determinăm statutul moral al unui tip de acțiune, neglijând momentul ulterior în care alegem un token de acțiune care îl instanțiază. Totuși, acesta este momentul care merită cel mai mult să fie numit judecată practică. În secțiunea 4 este analizată interacțiunea dintre rațiunea practică și judecata practică din două perspective diferite: prima, silogismul practic, și a doua, judecata reflectantă. Prima oferă un model „de sus în jos” în care acțiunile sunt justificate pornind de la principii, iar cea de-a doua oferă o abordare „de jos în sus” care se potrivește mai bine cu fenomenologia acțiunii morale. În loc să deducem o acțiune (tip de act) din imperativul categoric, reflectăm asupra unei acțiuni (token de act) prin intermediul maximei sale. În secțiunea 5 este subliniat rolul esențial pe care îl joacă judecata în procesul general al raționamentului practic.

Vasco Sequeira de Carvalho (Nova FCSH, Lisabona) susține, în comunicarea sa intitulată „Art and the *Ästhetische Vollkommenheit der Erkenntnis* – the Cognitive Dimension in Kant’s Conception of Art”, că, în raport cu alte dimensiuni prezente în concepția lui Kant despre artă, există o legătură adesea uitată sau cel puțin insuficient explorată, anume cea dintre cunoaștere și artă: concepția kantiană despre artă are un scop cognitiv clar, iar această legătură este *Ästhetische Vollkommenheit der Erkenntnis* (perfecțiunea estetică a cunoașterii), un subiect amplu discutat în prelegerile și reflecțiile sale despre logică. Conceptul, împreună cu mai multe dintre caracteristicile sale esențiale, este împrumutat de la Meier, dar Kant îl dezvoltă într-un mod specific. Perfecțiunea estetică reprezintă partea estetică a perfecțiunii cognitive în general; aceasta se combină cu perfecțiunea logică pentru a produce ceea ce Kant consideră a fi cea mai înaltă formă de cunoaștere la care poate aspira omul. Scopul său principal este de a da formă concretă abstractului și, prin aceasta, de a corecta, pe cât posibil, o slăbiciune recunoscută de Kant în aparatul nostru cognitiv, și anume natura simbolică a gândirii noastre. Aceasta, desigur, nu înseamnă că fiecare operă de artă este estetic perfectă; totuși, este legată de perfecțiune în măsura în care este implicată în scopul de a da formă concretă abstractului – și este, în cel mai rău caz, o formă specifică de cunoaștere, o cunoaștere estetică și, prin urmare, așa cum sugerează și numele, un act de cunoaștere. Astfel, autorul comunicării intenționează, mai întâi, să ofere o prezentare generală a perfecțiunii cognitive în general, mai ales în ceea ce privește relația acesteia cu concepția kantiană despre cunoaștere; în al doilea rând, să analizeze în detaliu perfecțiunea estetică a cunoașterii, explicând de ce Kant se simte obligat să o includă în concepția sa despre cunoașterea umană și ce anume urmărește să realizeze aceasta; în al treilea și ultimul rând, să traseze linia dintre perfecțiunea estetică, cunoașterea estetică și artele frumoase, pentru a arăta că, din perspectiva lui Kant, și arta are un rol relevant de jucat în procesul dobândirii cunoașterii.

Christian Onof (Birkbeck College, London) argumentează, în conferința sa „The Critical Project’s Theoretical (Meta-)Regulative Principle”, care deschide lucrările celei de-a treia zile a congresului, că presupuziția lui Kant că suntem afectați de lucrurile-în-sine, semnalată de Jacobi și posibil expusă chiar de la început în Estetica Transcendentală (A19/B33) din *Critica rațiunii pure*, este problematică din cel puțin două puncte de vedere. În primul rând, lăsând deoparte îngrijorarea care decurge din pretențiile de cunoaștere referitoare la lucrurile-în-sine, această presupuziție este, aparent, o afirmație dogmatică lipsită de vreo susținere. În al doilea rând, după cum au subliniat mulți

comentatori, aceasta creează potențial o problemă de dublă afectare. De fapt, ea afirmă că senzațiile noastre sunt rezultatul afectării produse de lucrurile-în-sine. Dar, de asemenea, odată ce cadrul idealismului transcendențial este stabilit – în special odată ce principiile înțelegerii pure sunt stabilite –, senzațiile, în calitate de evenimente naturale, trebuie să aibă o cauză empirică. Ceea ce conduce la faimoasa problemă a dublei afectări: întrucât senzațiile noastre sunt cauzate și de obiecte empirice, ele sunt, aparent, supradeterminate, având atât o afectare transcendențială, cât și una empirică, care explică apariția lor. Deși există propuneri pentru a aborda această problemă (de exemplu, Allison, Stang), Chris Onof susține că aceste îngrijorări sunt cel mai bine atenuate prin identificarea unui principiu regulativ ascuns, care ne îndeamnă să susținem o afirmație despre afectarea transcendențială ce înlătură orice preocupare legată de dubla afectare. Pentru a identifica și a justifica un astfel de principiu este necesară investigarea modului în care este construită în *CRP* rezolvarea celei de-a treia antinomii. Aici, Kant indică existența unui principiu regulativ în a treia secțiune a rezolvării celei de-a treia antinomii (A554/B582). Este, însă, vorba despre un principiu regulativ practic, ilustrat prin exemplul minciunii malițioase. Fără îndoială, este convenabil pentru structura sistematică kantiană să nu existe un alt principiu regulativ teoretic care să reiasă din capitolul despre antinomii. Totuși, pe lângă faptul că ne-am putea aștepta la unul, este de asemenea adevărat că Kant nu a rezolvat clar conflictul celei de-a treia antinomii.

Marius Augustin Drăghici (Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru” al Academiei Române, București) susține, în comunicarea intitulată „Unlocking Kant’s First Critique: A New Interpretation Regarding the Structure and Content of the Deduction of Categories”, că structura Deducției Transcendențiale din ediția B a primei *Critici* reflectă cadrul general al *Criticii* B tocmai pentru că este dezvoltată în contextul descris de însăși structura „experimentului transcendențial al rațiunii pure” (Prefața B). Utilizarea ambelor metode (sintetică și analitică), care sunt prezente în lucrările anterioare ale lui Kant, dar care sunt reinterpretate într-un mod transcendențial în contextul acestui „experiment” (odată cu ediția B), contribuie la validarea argumentării din întreaga *Critică*. Această argumentare este prezentată coerent, bazată pe ipoteza inițială dezvoltată prin aceste două abordări: ne referim la fenomene și nu la lucrurile-în-sine tocmai pentru că intelectul determină sensibilitatea în ceea ce privește conținutul transcendențial în relație cu obiectul.

Dietmar Heidemann (directorul Institutului de Filosofie al Universității din Luxemburg), în conferința intitulată „Material Dependence and Kant’s Refutation of Idealism”, care deschide cea de-a doua secțiune a zilei, argumentează că în *Critica rațiunii pure* Kant dezvoltă două strategii antisceptice. În cel de-al patrulea paralogism (*CRP* A), el crede că poate să respingă poziția scepticului demonstrând că percepția externă este imediată. Această strategie este, crede conferențiarul, una destul de slabă. În „Respingerea idealismului” (*CRP* B), Kant promovează dependența materială a simțului interior de cel exterior. Heidemann subliniază că argumentul lui Kant pentru dependența materială a fost în genere trecut cu vederea, deși este cel mai puternic argument împotriva scepticismului referitor la lumea externă pe care filosoful german îl dezvoltă, deoarece previne externalismul conținutului mental, reușind în același timp să păstreze idealismul transcendențial și realismul empiric.

În comunicarea intitulată „Leibniz’s Influence on Kant’s third Critique”, **Saniye Vatansever** (Bilkent University, Ankara) susține că proiectul critic al lui Kant este de obicei descris ca o respingere a filosofiei dogmatice a lui Leibniz. Deși această caracterizare este utilă pentru a evidenția aspectele noi ale sistemului critic kantian, ea subestimează totuși influența imensă a gândirii lui Leibniz asupra scrierilor sale, influență care este bine păstrată chiar și în lucrările de maturitate. Sunt puse în evidență asemănările dintre argumentele lui Leibniz pentru afirmația sa că aceasta este cea mai bună dintre toate lumile posibile și argumentele lui Kant din cea de-a treia *Critică*. Asemenea lui Leibniz, Kant susține aici că lumea fenomenală poate fi judecată ca o operă de artă frumoasă și o unitate organică cu un telos determinat. Deși aceste judecăți nu ne oferă cunoștințe teoretice despre lumea fenomenală, ele ne oferă explicații suficiente pentru motivul pentru care lumea trebuie să existe așa cum este. Așa cum va deveni clar, a treia *Critică* este cel mai bine înțeleasă dacă o citim ca răspuns la următoarele două întrebări: de ce există unitate în diversitatea din natură, în loc de haos?; de ce avem acest set de legi mecanice empirice în natură, în loc de un alt set de legi? Se observă că aceste întrebări se referă în esență la motivul pentru care această lume empirică – spre deosebire de o

altă lume posibilă, unde există fie haos, fie un alt set de legi empirice – există. Kant răspunde la aceste întrebări în cea de-a treia *Critică* apelând la funcția reflexivă a facultății de judecare. În prima parte, intitulată *Critica judecății estetice*, Kant argumentează că existența uniformității empirice în natură este explicată suficient dacă judecăm că lumea este creată de o cauză inteligentă, astfel încât să putem avea cunoștințe despre lume. Întrucât fericirea noastră pe pământ depinde de cunoașterea legilor naturii și de folosirea acestei cunoașteri pentru scopurile noastre, aceasta sugerează că natura este concepută în așa fel încât să ne permită să fim fericiți în lumea fenomenală. În a doua parte, intitulată *Critica judecății teleologice*, Kant argumentează că existența acestui set particular de legi empirice este explicată suficient dacă judecăm că această lume este concepută astfel pentru a atinge un telos determinat. Așa cum susține Kant, telosul naturii este existența oamenilor sub legea morală, adică existența lumii morale. Prin urmare, lumea empirică există în modul în care există pentru a face ca lumea morală să fie realizabilă pe pământ. Apelând la facultatea de judecare, adică la capacitatea de a judeca estetic și teleologic, Kant își propune să demonstreze realizabilitatea fericirii și moralității în lumea empirică. Prin aceasta, Kant arată că această lume există exact așa cum ar trebui să existe. Prin urmare, la fel ca Leibniz, Kant susține că putem judeca că aceasta este (estetic și moral) cea mai bună lume pe care Dumnezeu ar fi putut să o creeze.

În conferința sa intitulată „Kant, Truth, and Epistemic Necessity”, care deschide lucrările celei de-a patra zile a congresului, **Fabrice Pataut** (CNRS, Paris) argumentează că dacă tot ceea ce gândim și despre care vorbim ar fi constituit independent de accesibilitatea sa epistemică pentru noi, două întrebări ar putea rămâne fără răspuns, în speță: cum am putea să știm ceva despre asta?; cum am putea să formăm o concepție autentică chiar și despre posibilitatea sa? Pentru Kant, transcendența verificării a ceea ce gândim și despre care vorbim este problema epistemologică și metafizică fundamentală. Natura faptelor care ajung să fie subiectul gândirii și vorbirii ar părea irelevantă. Ceea ce contează este că „lumea”, așa cum suntem înclinați să spunem, trebuie să aibă proprietăți intuitive, adică proprietăți pe care le posedă în măsura în care poate fi obiectul intuiției noastre. Putem privi acest punct într-o manieră ușor diferită și susține, într-un cadru kantian, deși nu neapărat în conformitate strictă cu abordarea lui Kant însuși asupra problemei transcendenței verificării, că lumea trebuie să fie într-un anumit fel dacă noi putem: (i) să formăm o concepție autentică despre ea și (ii) să știm ceva despre ea, deși nu apelând la o intuiție care „nu conține nimic altceva decât forma sensibilității, precedând în subiectivitatea mea toate impresiile reale prin care sunt afectat de obiecte”. Dacă nu la forma sensibilității în sensul kantian, la ce ar trebui să apelăm? Cu siguranță nu ne putem mulțumi cu constrângeri epistemice care ar lăsa deschisă posibilitatea ca lumea să fie într-un fel ce poate varia de la o persoană la alta sau de la un grup la altul. Căutăm modalități prin care tot ceea ce gândim și despre care vorbim trebuie să fie astfel încât (i) și (ii) să fie cel puțin în principiu posibile, dacă nu chiar realizabile. Trebuie să oferim un argument conform căruia este necesar din punct de vedere epistemic ca lumea să fie într-un anumit fel pentru a putea fi atât conceptualizată, cât și cunoscută de noi. Cum știm că lumea trebuie să fie determinată de condiții subiective care ne sunt proprii nouă, ființelor umane? Cineva poate adopta o poziție negativă asupra acestei probleme și să argumenteze, à la Dummett, că este nelegitim să facem o distincție între existența dovezilor pentru adevărul gândurilor și afirmațiilor noastre despre lume și posesia acestora, astfel încât să nu avem nicio înțelegere a unei lumi care ar fi independentă de condițiile de verificabilitate a acestor gânduri și afirmații. Conferențiarul argumentează împotriva poziției antirealiste asupra adevărului că nu există o *petitio principii* în această distincție atâta timp cât se recunoaște contingența constrângerilor epistemice relevante. Deși relațiile bazate pe dovezi se pot destrăma, necesitatea epistemică se păstrează într-o perspectivă neo-kantiană asupra celor două probleme gemene: formarea conceptului și adevărul.

În comunicarea sa „Kantian reconstructions in the New Philosophy of Science. Kuhn's case”, **Constantin Stoenescu** (Universitatea din București) susține că, deși prima reacție critică dintr-o perspectivă kantiană la relativismul epistemologic propus de Kuhn în *Structura revoluțiilor științifice* a fost să îl contrasteze cu o epistemologie normativă prin distincția de origine popperiană între logica cercetării și psihologia descoperirii, ulterior, proiectul lui Kuhn a primit o interpretare kantiană. Astfel, Hoyningen-Huene a sugerat (1993) că ideea lui Kuhn, conform căreia observația empirică și testele necesită presupunerea unei paradigme, este o asumție kantiană. Friedman (2001), pornind tot

de la istoria științei, argumentează pentru o concluzie antikuhniană și susține afirmația normativă moderată, anticipată anterior de Reichenbach și de Carnap, conform căreia dezvoltarea fizicii moderne a necesitat principii teoretice care au un statut a priori relativizat la nivelul părților sale matematice și mecanice. De fapt, Kuhn însuși încearcă să-și specifice propria poziție filosofică în raport cu Kant și acceptă că, într-adevăr, presupunerile unei paradigme sunt a priori în sensul kantian, dar că ele pot fi diferite de la o paradigmă la alta. În acest sens, el se autocaracteriza drept un „darwinist kantian”.

Till Hoepfner (FU, Berlin) susține, în comunicarea sa „The Threefold Synthesis as Key to Kant's Categories: Their Origin and Objectivity”, că tripla sinteză din Deducția A a fost fundamental neînțeleasă și că, de fapt, aceasta deține cheia pentru înțelegerea atât a originii categoriilor, așa cum sunt tratate în Deducția Metafizică (DM), cât și a obiectivității lor, așa cum este tratată în concluzia Deducției Transcendentale (DT) (în ambele variante A și B). În studiile kantiene există o viziune larg răspândită conform căreia categoriile ajută la explicarea posibilității unei sinteze a intuiției sensibile, de exemplu, ca reguli care ghidează o astfel de sinteză. Hoepfner susține, dimpotrivă, că tripla sinteză ajută la explicarea posibilității categoriilor determinând mai întâi conținuturile lor reprezentative. Sinteza este introdusă ca act complex de „parcurs, preluare și combinare a acestei varietăți [a intuiției sensibile], pentru a o transforma într-o cunoaștere”, fiind responsabilă pentru „conținutul” cunoașterii, în special pentru conținutul categoriilor. În consecință, reprezentarea sintezei pure ca fiind conținutul conceptelor generale ne oferă categoriile: „Sinteza pură, reprezentată în mod general, oferă conceptul pur al intelectului”. Atenția acordată doar actelor sintezei așa cum sunt exercitate într-o intuiție empirică determină conținuturile categoriilor. Pentru a înțelege corect cum actele sintezei pot explica conținuturile categoriilor, este urmărit modul în care Kant elaborează, în Deducția A, actul complex introdus în DM, și anume, în termeni de sinteze ale aprehensiunii, reproducerii și recunoașterii unui divers al intuiției. Tripla sinteză care ne ajută să înțelegem atât originea categoriilor în DM (i), cât și obiectivitatea lor în concluzia din DT (ii) poate fi schițată astfel: (i) Tripla sinteză, așa cum este exercitată în legătură cu un divers de impresii senzoriale într-o intuiție empirică a unui obiect, poate explica conținuturile categoriilor de calitate (aprehensiune), cantitate (reproducere), relație (recunoaștere) și modalitate (relaționarea cu obiectul prin intermediul unui divers de impresii senzoriale); (ii) În ordinea inversă, tripla sinteză, așa cum este exercitată în legătură cu un divers pur de poziții spațiale și temporale într-o intuiție formală a spațiului și timpului, poate explica spațiul și timpul ca forme ale sensibilității (relaționând impresiile senzoriale date printr-un divers de poziții spațiale și temporale), ca unități (recunoaștere), ca întreguri omogene (reproducere) și ca având o varietate infinită (aprehensiune). Pentru a justifica faptul că obiectele intuițiilor noastre cad sub incidența categoriilor, se stabilește că reprezentările spațiului și timpului o fac, și anume, demonstrând că trăsăturile abordate în Expunerile Metafizice sunt, de asemenea, explicate în termeni de abilități și acte de sinteză. Demonstrând astfel că formele datului obiectelor cad sub incidența categoriilor în virtutea unității lor, Kant arată că toate obiectele care pot fi date prin aceste forme trebuie, de asemenea, să cadă sub incidența categoriilor.

În prezentarea intitulată „Kant on Circularity and the Thing-in-itself as Negative Noumenon”, **Yady Oren** (Universitatea din Potsdam) susține că noțiunea de fenomen este una dintre cele mai discutate din *Critica rațiunii pure*. Kant face faimoasa distincție între aparență și lucrul-în-sine și restrânge cunoașterea noastră la domeniul aparențelor; această restricție nu elimină rolul lucrului-în-sine, ci creează o legătură necesară între fenomene și lucruri-în-sine. În ediția A a *Criticii*, Kant mai argumentează că, fără lucru-în-sine, fenomenul ar indica doar aparența, conducând astfel la un „cerc constant” (A 250). Pentru a evita circularitatea, trebuie să recunoaștem lucru-în-sine la care trimite fenomenul. Acest argument, pe care conferențiarul îl numește „argumentul circular”, a primit diverse interpretări în literatura de specialitate contemporană, dintre care comunicarea ia în considerare trei interpretări actuale, fiecare reprezentând o abordare diferită a înțelegerii relației fenomen – lucru-în-sine. În interpretarea causală a lui Oberst, argumentul vizează incapacitatea fenomenului de a explica propria sa producere. În interpretarea lui Jauernig (ipoteza celor două lumi sau două obiecte), circularitatea indică faptul că fenomenul nu își poate explica propria „materie” și, prin urmare, are nevoie de un lucru independent de minte care îl precede „ontologic”. În interpretarea lui Allison

(ipoteza celor două aspecte), argumentul circular este înțeles ca o demonstrație în favoarea existenței unui lucru-în-sine dincolo de spațiu și timp și, prin urmare, în favoarea ideii că spațiul și timpul sunt ideale, nu reale. Prin reevaluarea textului, conferențiarul arată că niciuna dintre interpretările de mai sus nu oferă o explicație suficient de clară a textului kantian, cel puțin în măsura în care toate cele trei interpretări trec cu vederea faptul că circularitatea este rezolvată prin fenomenul negativ. Printr-o distincție subtilă între fenomenul negativ și cel pozitiv se indică faptul că fenomenul negativ are rol unificator, nu generator; respingându-se astfel interpretarea cauzală a lui Oberst. Ca factor unificator, un asemenea fenomen nu poate fi înțeles ca un obiect ontologic separat de aparență, așa cum susține Jauernig. Mai mult, în contrast cu interpretarea lui Allison, se arată că Imm. Kant neagă înțelegerea lucrului-în-sine chiar și ca separabil epistemologic de fenomen. Pentru a-și susține interpretarea, autorul prelegerii face apel la contextul istoric în care Kant dezvoltă argumentul circular. Recunoscând funcția unificatoare a fenomenului și inseparabilitatea sa de aparență, Kant intenționează să depășească atât tradițiile empiriste, cât și pe cele raționaliste: pe de o parte, necesitatea fenomenului, ca element pur intelectual, subminează viziunea empiristă care reduce experiența la sensibilitate; pe de altă parte, sensul negativ al acestui fenomen neagă orice independență a elementului intelectual și, astfel, respinge viziunea raționalistă care vede elementul unificator ca pe o entitate pozitiv cognoscibilă perceptibilă fără sensibilitate (monada).

În conferința intitulată „Extensive and intensive magnitudes in Hermann Cohen’s Interpretation of Kant’s Anticipations of Perception”, care deschide cea de-a doua secțiune a zilei, **Hernán Pringe** (Universidad de Buenos Aires) își propune să analizeze legăturile dintre abordarea lui Cohen asupra calculului diferențial și doctrina sa despre gândirea pură. Conferențiarul susține că logica originii la Cohen este ferm bazată pe propria interpretare a principiului kantian al anticipațiilor percepției, unde Cohen investighează relațiile dintre conceptele de infinitezimal, mărime extensivă, mărime intensivă și realitate (Realität).

Timothy Franz (Pontificia Universidad Catolica de Chile) se referă, în comunicarea sa „A Hypothesis About Kant and the Idea of Logical Consequence”, la statutul logicii formale în *Critica rațiunii pure*. Majoritatea comentatorilor se întreabă dacă Kant consideră legile logicii formale ca fiind normative (spunându-ne cum ar trebui să gândim) sau constitutive (refuzând acțiunilor mentale formal invalide statutul de gânduri). La un nivel mai profund, comentatorii se întreabă, de asemenea, dacă Kant chiar justifică știința logicii formale în *Critică*. Consensusul, susținut de Huaping Lu-Alder și Tyke Nunez, este că Kant nu doar că nu poate justifica această știință, dar imposibilitatea de a face acest lucru este în avantajul său. Nunez susține că Kant recunoaște în mod înțelept „predicamentul logocentric”, adică faptul că orice dovadă a necesității legilor logicii formale trebuie să se bazeze pe aceleași legi. Prin urmare, nu poate exista o justificare a științei logicii, ca știință a formei gândirii raționale, în *Critică*. Conferențiarul consideră că acest argument periclitează în mod periculos interpretarea *Criticii* în ceea ce privește relația sa cu tradiția leibniziană, argumentația sa internă și semnificația sa generală și susține, în schimb, că trebuie să înțelegem *Critica* ca, în esență, o justificare complet nouă a legilor logicii formale și a necesității logice. În primul rând, în ceea ce privește relația lui Kant cu leibnizienii, se arată că tradiția metafizică pre-kantiană era intrinsec preocupată de justificarea legilor logicii. Pentru Kant, virtutea leibnizienilor (în special Wolff) consta în încercarea de a face acest efort sistematic complet. Totuși, această sistematizare și-a demonstrat în același timp circularitatea fatală. Metafizica wolffiană presupunea legile logice pe care încerca să le justifice. Prin urmare, Kant a recunoscut că acest „predicament logocentric” o condamna la eșec, iar el intenționa ca *Critica* să justifice legile logicii într-un mod nou. În al doilea rând, se arată că această interpretare dă sens argumentației din *Critică*. Kant nu încearcă, precum leibnizienii, să derive reguli ale gândirii din legi ontologice, ci reflectează transcendental asupra principiilor logice ale modului în care încercăm să demonstrăm orice în general. Acesta este motivul pentru care el enumeră judecăți singulare, infinite, categorice, ipotetice și disjunctive, împreună cu modalitatea lor, în *Deducția Metafizică*: acestea sunt elementele esențiale ale modului în care demonstrăm activ că gândurile noastre sunt adevărate sau false. Mai mult, aceasta ne ajută să înțelegem necesitatea atât a Analiticii Transcendentale, cât și a Dialecticii Transcendentale. Prima argumentează că trebuie să fim capabili să dovedim că gândurile noastre sunt adevărate sau false și derivă principii ideal transcendente ale

naturii din acel argument. Cea de-a doua demonstrează că doar cunoașterea inerentă experienței naturii este formal validă. Astfel, prin „limitarea rațiunii pure”, Kant demonstrează că putem justifica necesitatea logică doar pentru cunoașterea obiectiv validă. Această „limitare” constituie justificarea inovatoare kantiană a legilor logicii și a științei logicii formale bazate pe acestea: aceasta înseamnă că noi constituim în mod autonom structura logică a științei în calitate de știință.

În prezentarea sa intitulată „Kant’s Argument in the Third Analogy”, **Ageel Al-Fadli** (University of Ottawa) susține că în a treia Analogie a Experienței din *Critica rațiunii pure*, Kant argumentează că simultaneitatea coexistenței substanțelor în spațiu necesită interacțiune reciprocă. Natura acestei interacțiuni implică o comunicare causală bidirecțională, în care ambele substanțe se influențează causal una pe cealaltă; o cauzalitate reciprocă leagă ambele substanțe fără a presupune o prioritate temporală a unei acțiuni causale față de cealaltă. Totuși, argumentul lui Kant în această Analogie se confruntă cu anumite dificultăți în ceea ce privește modul în care poate fi reconciliat cu cea de-a doua Analogie, unde o cauză trebuie să-și preceadă efectul în timp, și dacă acest argument poate să-și îndeplinească scopul de a stabili simultaneitatea pe baza interacțiunii reciproce. Intenția conferențiarului este de a argumenta că obiectivul celei de-a treia Analogii constă în a demonstra că reciprocitatea dintre substanțe (sau sisteme) diferite implică o conservare a energiei între substanțele aflate în spațiu; cu alte cuvinte, implică configurarea instantanee a diferitelor sisteme în spațiu. Aceasta arată că comunicarea instantanee dintre aceste sisteme, aflate în puncte spațiale diferite, susține fragmentarea unei coordonate temporale unice sau a unui „acum” universal în spațiu. Această comunicare necesită o „inversare” sau o „dublare” a spațiilor în construirea unei singure coordonate temporale. Pentru a clarifica acest aspect, Al-Fadli face apel la lucrarea timpurie a lui Kant (1763) *Încercare de a introduce conceptul de mărimi negative*, în care acesta discută conservarea cantităților relative, inclusiv a forțelor fizice. Această lucrare timpurie ne poate ajuta să înțelegem cum relativizarea forțelor fizice este necesară pentru conservarea forțelor în spațiu. Ea abandonează conceptul absolut de forță, în care o substanță este gândită ca având o putere internă de mișcare de sine, fără a interacționa cu alte substanțe în spațiu. Acest lucru este util pentru înțelegerea obiectivului lui Kant din a treia Analogie, unde timpul, ca mărime, este conservat în spațiu prin interacțiune reciprocă.

Alin Paul Vârciu (University of Western Ontario) susține, în comunicarea sa „The Development of Kant’s Concept of Relative Spontaneity”, că în *Critica rațiunii practice* Kant argumentează că compatibilismul nu poate oferi un concept transcendențial al libertății, ci doar un concept comparativ sau psihologic al libertății, care poate dovedi doar spontaneitatea relativă a acțiunilor noastre, nu spontaneitatea lor absolută, așa cum este cerut de un concept transcendențial al libertății. Având în vedere demonstrația morală din cea de-a doua *Critică* pentru libertatea transcendențială și, prin urmare, echivalarea acțiunilor morale cu acțiunile absolut spontane, pare naturală presupunerea că acțiunile instrumentale și non-morale sunt doar relativ spontane. Însă, dacă este așa, atunci o consecință nesatisfăcătoare pentru teoria kantiană a libertății (observată chiar de criticii contemporani cu el) este că putem atribui responsabilitate doar pentru acțiunile morale (deoarece doar acestea sunt absolut spontane). Conferențiarul argumentează însă că, în cea de-a doua *Critică*, Kant susține că acțiunile instrumentale (care sunt condiționate empiric) nu pot fi folosite pentru a dovedi libertatea noastră transcendențială, dar nu că acțiunile instrumentale în sine nu sunt transcendentale libere. În sprijinul acestei idei, se face apel la prelegerile lui Kant despre metafizică, unde distincția dintre spontaneitatea relativă și cea absolută este discutată mai detaliat. Această distincție este introdusă pentru prima dată în prelegerile de metafizică din anii 1770 (discutată doar pe scurt de Paul Ameriks, 1981), dar fără legătură cu un argument moral pentru libertate. Cu toate acestea, mai târziu, spontaneitatea relativă și cea absolută sunt discutate direct în relație cu moralitatea și condițiile non-morale în *Metafizica Mrongovius* din 1782–1783. Aici, distincția este între alegeri care sunt intelectuale într-un anumit sens și alegeri care sunt intelectuale fără calificare; acțiunile morale fac parte din cea de-a doua categorie, în timp ce acțiunile instrumentale sunt incluse în prima categorie. Kant introduce această distincție pentru a argumenta că ambele tipuri de acțiuni sunt practic libere (deoarece sunt independente de necesitatea determinată de stimuli), ambele tipuri de acțiuni fac uz de rațiunea noastră și în fiecare caz suntem afectați sensibil. Totuși, în cazul acțiunilor instrumentale,

rațiunea prescrie mijloace pentru atingerea unor scopuri aparținând sensibilității noastre, în timp ce în cazul acțiunilor morale, rațiunea ne cere să acționăm împotriva aceleiași sensibilități. Deoarece, în primul tip de acțiuni, rațiunea este condiționată de sensibilitatea noastră, care la rândul său este condiționată de alte circumstanțe, acțiunile instrumentale nu pot dovedi singure că putem acționa altfel decât sub semnul necesității naturii și astfel nu pot da seamă de libertatea noastră transcendențială. Astfel de acțiuni instrumentale sunt considerate libere de Kant doar pentru că moralitatea dovedește că putem acționa altfel decât din necesitatea impusă de natură. Astfel, chiar și atunci când acționăm imoral sau non-moral, suntem liberi transcendențial pentru că am fi putut acționa moral; iar acesta este același raționament la care ajunge Kant mai târziu în *Critica rațiunii practice*.

Academicianul **Mircea Flonta** (Academia Română, profesor emerit al Universității din București) propune, în conferința sa intitulată „The Kantian Concept of Duty”, care deschide ultima zi de congres, o clarificare în legătură cu locul conceptului de datorie în filosofia morală a lui Kant, în relație cu conceptele de rațiune, autonomie și libertate. Autonomia ființelor umane este caracterizată de supremația rațiunii, atât în decizie, cât și în acțiune. Se argumentează că libertatea și datorია reprezintă, pentru Kant, două aspecte complementare și inseparabile ale afirmării autonomiei și supremației rațiunii. Libertatea, în filosofia kantiană, nu înseamnă pur și simplu absența constrângerilor externe, ci capacitatea de a acționa conform legilor morale dictate de rațiune. În acest sens, libertatea se găsește în strânsă legătură cu datorია, deoarece o persoană autonomă își exercită libertatea prin acțiuni motivate de respectul pentru legea morală, nu de impulsuri sau dorințe contingente. Astfel, datorია este expresia practică a libertății autentice, întrucât indică obligațiile impuse de rațiunea pură practică, pe care individul trebuie să le urmeze pentru a fi cu adevărat liber. Prin urmare, autonomia se afirmă prin supunerea voinței la legea morală, iar această supunere nu este o constrângere externă, ci un act liber, o decizie rațională. Libertatea și datorია sunt inseparabile, deoarece respectarea datoriei reprezintă modalitatea prin care ființele umane își afirmă libertatea morală, autonomă. În concluzie, acest concept al datoriei rămâne relevant astăzi, în special în contextul în care societatea modernă pune adesea accentul pe libertatea individuală. Concepția kantiană ne amintește că adevărata libertate nu înseamnă doar a face ceea ce dorim, ci a acționa în conformitate cu legi morale universale, ceea ce presupune respectarea datoriei față de ceilalți și față de principiile etice. Aceasta este o viziune profundă asupra libertății morale, care rămâne esențială pentru o viață etică și responsabilă în comunitate.

Luisa Preda

